

Színvevő megtörő

Távcső szavunk a reformkorban született, és épen, egészségesen átvészelt közel két évszázadot, ami arra utal, hogy jól sikerült szóalkotás. Nem így a „górcső”, amellyel élő beszédben nem találkozunk, csak az újságírók alkalmazzák, amikor „górcső alá vesznek” valamit. Górcsövet egyébként ma is használunk, csak éppen mikroszkóp néven.

A „teleszkóp” megmagyarítására több kísérlet is történt az idők során: közelgette-tő üveges cső, csillagcső, sípüveg, színvevő megtörő (akromatikus refraktor), visszahajló (tükros távcső). A távcső eleinte még „tácső” volt, talán a könnyebb kiejtés miatt, végül tartós használatba vették a magyar anyanyelvűek. Nincs is ezzel a szóval semmi baj! Megszületett a távcső kistestvére is, a látcső. A távcső nem más, mint hosszú, jellemzően csillagászati vizsgálatokra alkalmas műszer, míg a látcső kisebb nagytávú, elsősorban földi célpontokra való, egyenes állású képet adó optikai eszköz. Nagy szerencse, hogy a látcső helyett nem a „kukucs” vagy a „kandika” honosodott meg (a daljátéki kukucs vagy kandika a színházi látcső megfelelője volt a nyelvújításban). Nyilván nem lehet véletlen, hogy mit fogad be és mit vet ki magából a nyelv. A nyelvújításkori szavak többsége nem vert tartósan gyökeret, csak a valóban jól sikerültek honosodtak meg.

Nemcsak az éleny (oxigén), a fiahordó görugrány (kenguru), vagy a tevepárduc (zsiráf) múlt ki csendesen, hanem a napmorkoláb és a holdmorkoláb is (a népi hiedelemvilágban szereplő morkoláb nevű szőrös állat „fogyasztotta” el az égitesteket). A nyelvújított égitestnevek is elbuktak a „nyelvvizsgán”, ezért aztán a mai gyerekek nem így fűjják a bolygók (bujdosók) nevét: Hírnök, Hölgy, Föld, Hős, Égúr, Övönc, Végór, hanem emígy: Merkúr, Vénusz, Föld, Mars, Jupiter, Szaturnusz, Uránusz, Neptunusz. A kisbolygókat nem bolygócnak vagy csillagcsáknak (aszteroida!), az üstökösöket nem

csapongóknak nevezzük, a meteorokat pedig nem futócsillagoknak (utóbbi kicsit sajnálom, mert mégis jobban kifejezi a jelenség lényegét, mint a hullócsillag). Nagy szerencsénk, hogy a futócsillagok másik elnevezése, a leb (meteor) alig hogy divatba jött, ki is ment belőle, akárcsak a lebkő vagy a lebvas. Abban azonban biztos vagyok, hogy mostanában sokan akár lebkövet (kőmeteorit), akár lebvasat (vasmeteorit) nagyon szívesen találnának Miskolc térségében.

Kanyarodjunk azonban vissza a távcsövek világába! Milyen kár, hogy alig-alig használjuk *messzelátó* szavunkat. (Talán nem véletlen, hogy Váradi Nagy Pál éppen erről az eszközzől nevezte el műsorát a Kolozsvári Rádióban). Jóllehet, régiesen hangzik, és valóban kacifántos is lenne azt mondani, hogy „színtelenítő messzelátó”, de miért is ne mondhatnánk – mindenki értené. Ugyanígy sajnálom a látcsövet – mintha kiment volna a divatból. Minden távcső, ami közel hozza a dolgokat! Távcső a binokulár is, a binokli is. Talán még a látszerészek (milyen találó kifejezés!) is összemossák a sokféle optikai eszközt. A „binoklit” Konkoly is szívesen használta írásaiban, kétségtávol van benne valami bizalmaskodó, de hát bizalmas jó barátunk a kézi látcső! Ezerszer jobb, mint a „vadász kereső” – meglehet, a vadászok ezzel keresik egymást, én azonban nem szívesen élek vele.

A távcső tehát szép magyar szó, de nekem a teleszkóp se bántja a fületem, a szememet pedig végképp nem. Egy a fontos, használjuk ezt a csodálatos eszközt, bárminek is nevezzük. Messzelátó, látcső, binokulár, monokulár, teleszkóp, refraktor, tükrös vagy lencsés távcső – szinte mindegy is, minek nevezzük, mind-mind az égbolt szemlélésére, az égitestek megfigyelésére való. Észleljük a tengernyi csodát, amit az éjszakai égbolt nyújt. Akár vadászkeresővel is. Az észleléseket pedig küldjük be, töltjük fel!

Mizser Attila